

DONDERDAG 27 SEPTEMBER

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
9.00	Energieboot vertrekt	Studenten, startups, onderzoekers en andere jongeren met veel drijfvermogen varen op klippers naar Springtij.	www.springtij.nu/energieboot	Eigen schepen	
9.18	Vertrek Utrecht CS OV'ers	Treinreizigers kunnen met de NS mee in een Springtij coupé van Utrecht naar Harlingen Haven (9.18 uur, spoor 12, met eigen OV-kaart inchecken).	www.springtij.nu/treinreis	NS trein	
11.00	Ontvangst	Ontvangst en welkom Springtij deelnemers in de veerterminal van Harlingen met koffie en broodjes. Uitreiking badges, hotel-indeling en programmaboekje.	- Bert Wassink, burgemeester Terschelling - Katinka Abbenbroek, directeur Springtij - Mireille Wiegman, eilandteam Springtij	Veerterminal Harlingen	
12.00	Vertrek groep B	Een deel van de deelnemers vaart met de reguliere sneldienst naar Terschelling. De boot vertrekt om 12.30 uur.		Naar sneldienst via poortjes B: 'Terschelling'	
12.30	Vertrek groep A	De rest van de deelnemers vaart met de Springtijboot (sneldienst) naar Terschelling. De boot vertrekt om 13.00 uur.		Naar Springtijboot via poortjes A: 'Vlieland'	
13.15 groep B 13.45 groep A	Aankomst	Aankomst op het eiland. Op het parkeerterrein staan busjes klaar die je bagage naar je hotel vervoeren. Lopen via de kade naar de Tonnenloods.			

DONDERDAG 27 SEPTEMBER

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
14.15 - 15.45	Alle hens aan dek	Opening Springtij Forum 2018	- Wouter van Dieren - Harm Edens	Tonnenloods	
		A seaman's adventure in an ocean of plastic As a sea captain, Charles Moore (USA) used to sail across the Pacific in his yacht. One season, he took a very different trajectory, shipping lanes where no one ever went. There, he encountered a distressing sight, a vast plain, hundreds of square miles of floating plastics. It cycled, it went round and round, and it was called the <i>Plastic Soup</i> . This was the beginning of what became a global issue, a source of action and responsibility.	- Charles Moore (Great Pacific Garbage Patch)		
		Money makes the world go round. Green money saves the world. Born in Rumania, grown up in Germany, blossomed in California, computer scientist and impact investor in Munich, Mariana Bozesan is the driving force behind the Investment Wende. This is a breakthrough in the usually so rigid financial world, which freezes itself in old models, where risk avoidance sets the tone. There must be other ways, in order to make free the funds for the great green transformation.	- Mariana Bozesan (Club of Rome, AQAL)		
		50 years after and 50 years ahead; Come On, it is time to act! Club of Rome Co-president Ernst Von Weizsäcker is one of the most prominent global leaders in advanced green thinking. He will be launching <i>Come On</i> , the Club of Rome report, which is to be the token of its 50 Years Anniversary.	- Ernst Ulrich von Weizsäcker (Club of Rome)		
		De Springtij Schaduwtafels De overheid ofwel de politiek heeft vijf polderende Klimaattafels ingericht. Hier staan de Schaduwtafels, die dezelfde thema's behandelen. Het centrum ofwel de Agora ofwel de <i>Situation Room</i> van Springtij.	- Hans Warmenhoven (De Gemeynt)		
15.45	Verplaatsen	Naar het Betonningsterrein			
16.00	Kombuis	Koffie en verdeling van de Afvaarten		Betonningsterrein en Barn	
16.45	Verplaatsen	Naar de Afvaarten			

DONDERDAG 27 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
17.00 - 18.30	Barn	Energie & Klimaat	D1. De Springtij Schaduwtafels Zoals de Klimaattafels van Ed Nijpels zijn de Schaduwtafels van Springtij ingedeeld in Landbouw en landgebruik, Mobiliteit, Industrie, Elektriciteit en Gebouwde Omgeving. We voegen twee tafels toe: Finance en de Houten tafel (de rol van herbebossing).	<p><i>Deze Tafels zijn de Situation Room van Springtij. Er zijn zeven discussietafels. Er is een vaste bezetting per Tafel, die notuleert, analyseert en adviseert. Je woont deze debatten bij als publiek, een lege stoel per tafel staat open voor publiek.</i></p> <p><i>Vanuit alle Afvaarten kun je naar deze Situation Room je bevindingen en tips twitteren naar @Springtij, #Schaduwtafels.</i></p>	Tafels en voorzitters: - Landbouw en landgebruik: Marcel Schuttelaar - Mobiliteit: Elfriek van Galen - Industrie: John Grin - Elektriciteit: Leo Meyer - Gebouwde omgeving: Jan Coen van Elburg - Finance: Itske Lulof - Houten tafel: Miriam van Gool www.springtij.nu/schaduwtafels
17.00 - 18.30	Ieders Plak, Boszaal	Energie & Klimaat	D2. Energiestransitie: het samenspel in de wijk Gemeenten werken aan een omgevingsvisie en -plan voor de energietransitie. Uiterlijk 2021 moeten de plannen voor verduurzaming klaar zijn. Wethouders nemen de leiding. Bij dat proces zijn de regionale netbeheerders zoals Enexis, Liander en Stedin de begeleiders: zij faciliteren de gemeenten. Een moeilijke rol voor zowel gemeenten als netbeheerders, want de transitie is een complex proces en iets van deze omvang hebben we nog nooit gedaan. Daarbij is het van belang dat we burgers aan boord krijgen en houden, ook omdat de energietransitie leidt tot energiekosten die niet altijd terugverdiend worden.	<p><i>Tijdens deze interactieve afvaart kruipen we in de huid van wethouders, ambtenaren en burgers. De vraag hoe burgers betrokken kunnen worden en met welk verhaal staat hierin centraal. We ervaren de uitdagingen en dilemma's voor de wethouder en beleven de interactie met betrokken burgers.</i></p>	- Enexis Groep: Cor Brockhoven, Leon Piepers, Tim van Melick - Alliander: Koen Eising - Stedin: Reinout van Wissenburg - Spelleider: Harm Edens
17.00 - 18.30	Dorps huis Ons Huis 	Resources & Circulaire economie	D3. Onze circulaire koers Even if energy supply is transferred to full renewables, then still it needs resources. All energy systems are a means, not a goal in itself. The underlying question is called need, depletion, squander, and lack of efficiency. The answers to that have many names: recycling, cradle to cradle, and now the circular economy. The systems solution is called Factor 10: How to organise the production of a Unit Wealth with a factor 10 less material input.	<p><i>Grondstoffenschaarste is een van de grootste uitdagingen van onze tijd, en was de basis van het denken van de Club van Rome. Op dit moment lijkt Circulaire Economie dé oplossing voor al onze problemen. Ernst Ulrich von Weizsäcker neemt ons mee in de geschiedenis van het denken over grondstoffen. Harald Friedl laat zien dat onze wereld pas 9.1% circulair is, en Eva Gladek gaat in op het belang van systeemdenken. We zoeken naar de kernwaarden, drijfveren en de circulaire koers.</i></p>	- Ernst Ulrich von Weizsäcker (Club of Rome) - Harald Friedl (Circle Economy) - Eva Gladek (Metabolic) - Moderator: Cécile van Oppen
17.00 - 18.30	Westerkerk	Innovatie	D4. De Regenboog: Niet zo perpetuum mobile Aan het einde van de Regenboog vind je een pot met goud. Uitvinders en ondernemers en schatgravers zijn op zoek naar dat goud (geld), ofwel Investerings. De Innovatietheorie stelt dat we ons uit de crisis kunnen innoveren. Dat is grotendeels waar. De vindingrijkheid van de mens lijkt onbegrensd.	<p><i>Het Regenboogprogramma behandelt 9 duurzame, maatschappelijk relevante innovaties die een grote ambitie én potentie hebben op het gebied van duurzaamheid in het algemeen en aan het realiseren van de klimaatdoelen in het bijzonder. Het is aan de jury en de zaal of zij het daarmee eens zijn. En het is bij Jort Kelder en Jolande Sap in vertrouwde handen om dat flitsend en scherp te doen.</i></p>	- Moderator: Jort Kelder Kijk voor de innovaties van deze dag op www.springtij.nu/regenboog2018
17.00 - 18.30	De Geskierker	Food & Agro	D5. Food: de impacts en de uitdagingen De wereld moet eten. De boeren moeten kunnen werken. Er moet land, techniek en perspectief zijn. Alles heeft gevolgen, voor mensen, voor dieren en voor de planeet.	<p><i>We bespreken de impact van het voedselsysteem en de perspectieven. Marjolein Demmers schetst ze. Petra van Egmond van PBL reageert.</i></p>	- Marjolein Demmers (RLI, Natuur & Milieu) - Petra van Egmond (PBL) - Moderatoren: Jan Paul van Soest, Natascha Kooiman

DONDERDAG 27 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
17.00 - 18.30	Westend Theater	Water & Zee	D6. The Acid Ocean and the fate of Beauty Zee is de belangrijkste sink voor CO ₂ , maar kooldioxide is ook een zuur. Als bovendien de watertemperatuur stijgt dan verbleekt en sterft daardoor het koraal. Herstel van dit levende substraat en van schelpdier-banken is mogelijk en een teken van hoop.	<i>De rol van riffen en koraal in het ecosysteem van de oceanen en voor bewoners van eilanden in de Pacific. Koraal kan oplossen bij lagere pH waarde en verbleken. Koraal wordt ook hersteld. Koraal is eigenlijk Building By Nature. Dat geldt ook voor de herintroductie van schelpdierbanken waarmee we samen met de natuur de ecosystemen in zee herstellen.</i>	- Sander Dekker (Van Oord) - Han Lindeboom (WMR) - Emilie Reuchlin (WNF)
17.00 - 18.30	Constructie-werkplaats in de Tonnenloods	Earth Limits	D7. Grenzen aan de voedselproductie Limits to Growth (Club of Rome, Meadows) rekent voor dat we anno 2050 nog maar 2 miljard monden kunnen voeden. De voedselproductie stagneert door klimaatverandering en water- en grondstoffen tekorten. Follow up-boek 2052 (Randers) komt tot 4 miljard mensen. Dat betekent dat alle bekende ideeën en waarden en plannen die we kennen aan de kant worden gezet.	<i>Hoe hard zijn de fysieke grenzen van de mondiale voedselproductie? Deskundigen beschrijven wanneer tekorten aan energie, water fosfaat en bodemleven volgens hen echt gaan knellen.</i>	- Wieteke Willems (Universiteit Twente) - Wouter van der Weijden (Centrum voor Landbouw en Milieu) - ir. Sjaak Konijn (Wageningen UR) - Moderator: Gijs Kuneman
17.00 - 18.30	Duinen bij de bunkers van Tigerstelling	Leiderschap	D8. Orion in de duinvallei, coaching in de duinen Onder de bomen en in het duin treffen we op een zoektocht de wijzen uit het Oosten, de loodsen in de branding, de uitkijkers in het kraaiennest.	<i>Tijdens een wandeling kun je persoonlijke coaching krijgen van een aantal van Nederlands topcoaches. Iedere coach gaat vanuit haar/zijn expertise in op je persoonlijke of zakelijke vraag.</i>	Kijk voor de beschikbare coaches op www.springtij.nu/leiderschap
17.00 - 18.30 	De Kraak SEMI-PLENAIR	Finance SDGs	D9. Financing Peace and Paradise The SDGs reflect a sort of Total Image of the world's needs. If these are met, then we might have created a Paradise on Earth. The costs to resolve this predicament are beyond our imagination. Yet. Some try to estimate and to propose, a courageous task. CoR-member Stefan Brunnhuber has an answer. Given the global debt crisis, he argues, which counts in many trillions, we cannot expect that even more money will go into a bottomless pit of squander, waste and more debt.	<i>The Sustainable Development Goals are an agenda for the world we want in 2030. To achieve them, we need new ways of thinking and doing. Blockchain is a revolutionary technology which offers great opportunities. It makes our value chains transparent, showing the real costs and benefits of our products, for people and planet. It means that companies can compete on values other than money. It can distribute power more evenly over the value chains: from small farmer to us as consumers. Learn in this session how blockchain works. Meet pioneers who use blockchain for good: a parallel currency to finance sustainability and power to the people who make and eat food. Discuss how you can use it for your goals. Strategize on how we can work together to scale up innovations and transparency for the transformations we want.</i>	- Stefan Brunnhuber (European Academy of Science and Arts, EASA) - Maresa Oosterman (SDG Charter) - Sander de Jong (Fairfood)
17.00 - 18.30	Ieders Plak, Huiskamer-café	Innovatie	D10. Play a game with us, seriously Geen Monopoly maar bittere onderhandelingen over de onverwachte effecten van beslissingen. Spannend en verrassend. In zulke games nemen de spelers besluiten die doorgaans heel anders uitpakken dan zij verwachten.	<i>In de CO₂ Serious Game kruipen we in de rol van de industrie en ervaren we de dilemma's op de route naar een CO₂-vrije economie in 2050. Wat gebeurt er als de CO₂ prijs omhoog gaat? En als je investeert in een nieuwe ontwikkeling? Welke invloed heeft jouw subsidie?</i>	- Spelleider: Kirsten Kramer (Gemeente Terschelling) - Expert host: Tjeerd Jongasma (ISPT)

DONDERDAG 27 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
17.00 - 18.30 	Tonnenloods SEMI-PLENAIR		<p>D11. Het klimaat op wereldschaal: terugkijken en vooruitkijken</p> <p>Terugkijken vanuit ervaring en visie. Yvo de Boer leidde de klimaatonderhandelingen op de klimaattop in Kopenhagen en weet dus wat er omgaat in de heilige hallen van de internationale onderhandelingen.</p> <p>Ian Dunlop is een onafhankelijk adviseur en commentator op het gebied van Climate Change & Energy uit Australië, met een brede ervaring op het gebied van resources, grondstoffen en internationale bedrijfsvoering.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Yvo de Boer (SRI, The Lime Tree) - Ian Dunlop (Climate Change Advisor) - <i>Gespreksleider</i>: Paul Hohnen
17.00 - 18.30	De Halve Maen, Gemeentehaven EXCURSIE		<p>D12. Hudson meets Ockels – excursie naar de Halve Maen en de Ecolution</p> <p>In zijn laatste levensjaren bouwde Wubbo de <i>Ecolution</i>, het duurzame schip waarmee hij naar Aruba voer. Het schip werd in 2015-2016-2017 afgebouwd, nu is alles zoals het moest worden. En het gaat naar de Wereldtentoonstelling in Japan (2020) als icoon van <i>Dutch (Green) Designs</i>. Henry Hudson voer in het kielzog van Willem Barentsz naar de Poolzee, trof ook daar het ijs, en eindigde in de monding van de Hudson River (USA).</p>		

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
18.30	Verplaatsen	Fietsen afhalen op het Betonningsterrein.		Betonningsterrein	
18.45	Naar de hotels	Naar hotels en eigen accommodatie			
19.30	Op pad	Springtjibussen vertrekken bij hotels, bij de bushaltes. Mensen met eigen accommodatie kunnen opstappen bij Hotel Schylge.			
20.00	Follek om Oost	<p>Captains dinner</p> <p>Op Terschelling staan de deuren altijd open. Je belt niet aan maar je roept 'Follek!' Ofwel: 'Hier ben ik!'. We dineren in de dorpen Midsland, Hoorn en Oosterend.</p>	Mensen met een dieet of allergie worden verzocht naar Café Restaurant de Groene Weide in Hoorn te gaan. Dit staat vermeld op de bus.	Midsland, Hoorn en Oosterend	
22.00	Fjoertoer	<p>Fjoertoer</p> <p>De vuurtoren van Terschelling, de Brandaris, wordt ook wel 'Fjoertoer' genoemd. Wij gaan deze avond op een sprookjesachtige vuur- en lichtwandeling door het Hoornse Bos.</p>		Hoornse Bos	
23.30	Te Kooi	Bussen terug naar de hotels			

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
8.30 - 10.00	Alle hens in de loods	Welkom	- Paul Hohnen	Tonnenloods	
		The European Dream or Nightmare In the labyrinth of Brussels, very few know their way. Plans, projects, money, bureaucracy, visionaires an backlashes, with Climate, Energy and Immigration as a footprint and foodsteps.	- Sandrine Dixson-Declève (Interel, international expert on climate change)		
		De centrale banken terug in het centrum De Nederlandsche Bank (DNB) staat daar, een ongenaakbare toren middenin Oud-Amsterdam. Het centrum van de (financiële) macht, waar het toezicht huist op banken, pensioenfondsen, verzekeringen, het hele geldverkeer. Toezicht ook op het flitskapitaal en het Global Casino, ofwel de valutahandel en de beurs. Het financiële schip is een oceaanstomer die nauwelijks te stoppen is. Toch zal de koers veranderen. Frank Elderson (DNB) staat aan het roer. Hij initieerde een platform van Centrale Bank. Hier moeten grote veranderingen ontbloeien.	- Frank Elderson (De Nederlandse Bank, DNB)		
		Balancerende boeren De landbouw bevindt zich op een kantelpunt en er is meer vraag naar biodiversiteit in de landbouw. Dat kan de landbouw leveren, maar in welk tempo en tegen welke vergoeding is de vraag. Als je door het leveren van meer biodiversiteit minder primaire productie hebt, moet de boer toch een goede boterham kunnen verdienen. De consument speelt hierin ook een rol. Melkveehouder Ingrid van Huizen uit het Friese Kootstertille is portefeuillehouder Natuur- en Landschapsontwikkeling bij LTO Nederland.	- Ingrid van Huizen (LTO Nederland)		
		Op weg in het klimaat In 1953 was het glashelder. Het Deltaplan, dat de dijken heeft hersteld. Nooit meer te veel water. In 2050 moeten er tien of meer Deltaplannen zijn afgerond. Alles gaat op de schop, want de zeespiegel stijgt, en het hele land wordt klimaatbestendig. Infra en water. Infra en droogte. Infra en hitte. Ga er maar aan staan. Duurzame mobiliteit, circulaire economie, fietsaanpak, plastic strategie: wat zijn de toekomstbestendige ontwikkelingen?	- Stientje van Veldhoven (Ministerie van IenW)		
		Startup on the Beach			
10.00	Verplaatsen	Naar het Betonningsterrein			
10.15 - 11.00	Kombuis	Koffie Verdeling van de Afvaarten			
11.00	Verplaatsen	Naar de Afvaarten			

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
11.15 - 12.45	Barn	Energie & Klimaat	V1. De Springtij Schaduwtafels Zoals de Klimaattafels van Ed Nijpels zijn de Schaduwtafels van Springtij ingedeeld in Landbouw en landgebruik, Mobiliteit, Industrie, Elektriciteit en Gebouwde Omgeving. We voegen twee tafels toe: Finance en de Houten tafel (de rol van o.a. herbebossing).	<p><i>Deze Tafels zijn de Situation Room van Springtij. Er zijn zeven discussietafels. Er is een vaste bezetting per Tafel, die notuleert, analyseert en adviseert. Je woont deze debatten bij als publiek, een lege stoel per tafel staat open voor publiek.</i></p> <p><i>Vanuit alle Afvaarten kun je naar deze Situation Room je bevindingen en tips twitteren naar @Springtij, #Schaduwtafels.</i></p>	Tafels en voorzitters: - Landbouw en landgebruik: Marcel Schuttelaar - Mobiliteit: Elfriek van Galen - Industrie: John Grin - Elektriciteit: Leo Meyer - Gebouwde omgeving: Jan Coen van Elburg - Finance: Itske Lulof - Houten tafel: Miriam van Gool www.springtij.nu/schaduwtafels
11.15 - 12.45	Ieders Plak, Boszaal	Energie & Klimaat	V2. Energiestransitie: het samenspel in de wijk Plannen voor verduurzaming van wijken worden gemaakt met behulp van een landelijk afwegingskader, waarbij de keuze voor all electric, een warmtenet of een hybride warmtepomp nooit iedereen tevreden kan stellen. Toch zullen er schaalbare oplossingen moeten komen, met betaalbaarheid als een van de uitgangspunten.	<p><i>We bekijken de video die tijdens de eerste afvaart is gemaakt en trekken daaruit onze lessen. Harm Edens gaat met wethouders en met Roel Woudstra (thema-eigenaar Energiebesparing bij Enpuls) in gesprek over een effectieve begeleiding van burgers bij een wijkaanpak.</i></p>	- Enexis Groep: Cor Brockhoven, Leon Piepers, Tim van Melick - Alliander: Koen Eising - Stedin: Reinout van Wissenburg - Moderator: Harm Edens
11.15 - 12.45	Geskieker	Food & Agro	V3. Analyses en controverses. Een gezamenlijke visie rond een duurzaam en gezond voedselsysteem. De wereld moet eten. De boeren moeten kunnen werken. Er moet land, techniek en perspectief zijn. En dus zijn er heftige polarisaties, en talloze scenario's, grimmige en beloftevolle.	<p><i>De verschillende analyses en visies rond een duurzaam en gezond voedselsysteem komen op tafel en we bekijken hoe die samen kunnen gaan en waar de verschillen zitten. Dat doen we met alle betrokkenen: boeren, banken, de overheid, kennisinstituten en maatschappelijke organisaties. En met twee speciale gasten: Statler & Waldorf.</i></p>	- Inleiding: Frederike Praasterink (HAS Den Bosch) - Panel: Ingrid van Huizen (LTO), Bas Rüter (Rabobank), Aldrik Gierveld (Ministerie LNV), Suzanne van der Pijll (Schuttelaar & Partners), Martijn Weijtens (LNV), Rob Hamer (Unilever)
11.15 - 12.45	Bunkers Tigerstelling (slecht weer: Spuiterij, Tonnenloods)	Energie & Klimaat	V4. Instrumentatie in de industrie, wortel of stok Emissierechten, de vervuiler betaalt niet, de producent sluit de fabriek en vertrekt naar een emissie-vriendelijk land. Waar alles mag.	<p><i>Partijen zijn het erover eens dat het Europese emissiehandels-systeem voor de industrie niet (tijdig) de benodigde prikkel oplevert om de beoogde emissiereducties te realiseren. Er zullen dus meer instrumenten ingezet moeten worden. Over hoe dat er uit moet zien zijn betrokken partijen het oneens. Een mogelijkheid is een subsidie/tender-achtig instrument waarmee de onrendabele top van investeringen wordt gefinancierd. Een andere mogelijkheid is een vorm van beprijzen of verplichten. Een verkenning van de mogelijkheden.</i></p>	- Frans Rooijers (CE Delft) - Hansch Bolscher (Trionomics) - Guido Schotten (DNB) - Moderator: Hans Warmenhoven

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
11.15 - 12.45	Betonnings-terrein	Natuur	<p>V5. Een nieuw natuurverhaal 1 – de meervoudige waarde van natuur</p> <p>Natuur, we hebben er zelfs een Planbureau voor, hoewel de dichter J.C. Bloem er al een eeuw geleden over schreef: 'Wat is Natuur nog in dit land, een postzegel ter grootte van een krant.' Als de mens de natuur uitroeit en daarmee zichzelf, door 4 of 8 of 10 graden opwarming in enkele honderden jaren, dan zal er daarna nog steeds natuur zijn, maar wel heel anders. Wat wij in die tijd met onze natuur willen, dat lijken we niet goed te weten.</p>	<p><i>De planeet en de natuur is de basis van het bestaan. We gaan er echter niet zorgvuldig mee om. De natuur staat onder druk. Een voorbeeld is de insectensterfte die de laatste jaren sterk in de belangstelling staat. Het natuurbeleid zou hier een passend antwoord op moeten geven, maar slaagt hier tot nog toe niet in. Aan de hand van verschillende natuurspectieven starten we een dialoog over de toekomst van het nieuwe natuurbeleid. We werken aan een langetermijnvisie om zo tot een duidelijk en gezamenlijk nieuw natuurverhaal te komen. Het gaat daarbij niet alleen over natuurgebieden of functies van natuur, maar ook om onze verhouding tot de natuur. Een drieluik waarin we in deze eerste afvaart ons verlangen naar natuur beschouwen vanuit drie verschillende perspectieven.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Marius Brants (WNF) - Frank Elderson (DNB) - Frank Gorter (Landgoed Welna) - <i>Reflectie:</i> Alex Datema (Boer & Natuur), Coenraad Krijger (IUCN), Johan Osinga (LNV), Peter Drenth (Provincie Gelderland) - <i>Moderator:</i> Harm Ede Botje
11.15 - 12.45	Doode-manskisten (slecht weer: Dorpshuis Ons Huis)	Water & Zee	<p>V6. De Wateragenda</p> <p>Het Wetterskip Fryslân oefent met de z.g. stresstest, wat te doen met de uitersten van de klimaatverandering, dus de droogte en het teveel, dat is de vraag. Het wordt heter, kouder, droger en veel natter. Ook op Terschelling, dat ingeklemd ligt tussen het eigen duinwater, zoet en zout, en de zee, noord en zuid.</p>	<p><i>De waterproblematiek op Terschelling is het model voor uitdagingen op wereldschaal: schoon water, zoet water voor landbouw, verwerken/hergebruik van afvalwater.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Birgitta Kramer (Vitens) - Joca Jansen (Wetterskip Fryslan) - Cees Buisman (Wetsus) - <i>Moderator:</i> Oeds Bijlsma (Wetterskip Fryslân)
11.15 - 12.45	Doopsgezinde Kerk	Water & Zee	<p>V7. De drie E's van de Noordzee: Eiwitten, Ecologie en Energie</p> <p>Eeuwenlang werd gevochten, door de Friezen, Vikingen, Spanjaarden, Engelsen en Hollanders. De bodem is bezaaid met wrakken, ook van vliegtuigen. Windparken, vaargeulen, visserij, netwerken en pijpleidingen zitten elkaar danig in de weg, de tegenstrijdige ambities eisen een nieuwe koers.</p>	<p><i>Het gebruik van de Noordzee is aan het veranderen. Misschien wel de grootste verandering sinds de Noordzee na de laatste ijstijd onder water liep. Nieuwe gebruikers, samen te vatten als Eiwitten, Ecologie en Energie, strijden om ruimte. Wat de Noordzee zelf wil is soms niet direct duidelijk – the sea loves shipwrecks. Een gezonde milieutoestand moet het doel zijn van goed medegebruik. In een paneldiscussie schetsen de leden hun ideale Noordzee van 2030. Het publiek is het geweten.</i></p>	<p>Panelgesprek met:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Manon van Beek (TenneT) - Pim Visser (VisNed) - Floris van Hest (SDN) - Eef Brouwers (Zeewierboerderij)
11.15 - 12.45	Westend Theater 	Mobiliteit & Transport	<p>V8. Heter, droger, natter en heftige stormen. Dat is 2050.</p> <p>Weer is van grote invloed niet, alleen op het veilig en goed laten functioneren van mobiliteit & logistiek. Het heeft effect op de performance van vervoer, op concessies en uiteindelijk op alle andere sectoren en dus op de economie. Vorig jaar verkenden wij dit, nu gaan we verder: wat betekent dit concreet voor infrastructuur en gebruikers.</p>	<p><i>Mobiliteit en Transport worden beschouwd vanuit het 2050-NAS-scenario. Heter, droger, natter, etc., en de aanpassingen in de infrastructuur. Met als sub-agenda de vragen over verandering van de stress op het vervoer, dus ruimte, landgebruik en CO₂-reductie. En de olifant in de kamer: de luchtvaart die ontsnapt aan ingrijpende maatregelen.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ian Dunlop (Climate Change Advisor) - Carola Wijdogen (NS) - Marc Bras (BMW) - <i>Moderator:</i> Bertus Tulleners
11.15 - 12.45	Westerkerk SEMI-PLENAIR	Leiderschap	<p>V9. Orion, de koers, de vaargeul, de betonning, de gezagvoerder</p> <p>We luisteren naar die personen die het verschil hebben gemaakt. Maurice Oostendorp initieerde 'bankieren met de menselijke maat'. Koen Overtoom navigeert het Amsterdamse Havenbedrijf in volle vaart naar een groene toekomst. Annemieke Nijhof werd het anker van het op drift geraakte ingenieursbureau Tauw.</p>	<p><i>Jort Kelder interviewt drie leiders die het verschil hebben gemaakt. Zij vertellen hoe zij duurzame verandering in gang zetten, obstakels slechten en daarbij hun interne kompas blijven volgen. Jort Kelder schuwt de moeilijke vragen niet.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Maurice Oostendorp (Volksbank) - Koen Overtoom (Port of Amsterdam) - Annemieke Nijhof (Tauw) - <i>Moderator:</i> Jort Kelder

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
11.15 - 12.45	De Kraak	Resources & Circulaire Economie en Energie & Klimaat	V10. Biomassa: tussen de rode en de groene boei Biomassa is essentieel voor de toekomstige energie- en grondstoffenvoorziening. De symbolische vaargeul naar een veilige haven kent twee grenzen: volledig gebruik als brandstof voor een duurzame energievoorziening (de rode boei) of volledig gebruik als grondstof voor een circulaire economie (de groene boei). Deze discussie werkt vertragend voor de voortgang die we nodig hebben. We laten zien dat biomassa voor beide functies nodig is, en zoeken naar de oplossingsruimte en het afwegingskader.	<i>De economie, en dus productie, mobiliteit en consumptie, kan niet zonder vaste koolstoffen, dus moleculen náást elektronen. Biomassa wordt al eeuwen ingezet als brandstof en grondstof. Zo'n 15% van de landbouwgrond wordt daarvoor gebruikt. De markt voor biomassa t.b.v. de energievoorziening zal zich autonoom ontwikkelen, idem voor de bouw, de chemie en de mobiliteit. In auto's wordt nu al bamboe verwerkt. Toch is er veel onenigheid, m.n. over de CO₂-balans en de grondconcurrentie.</i>	- Martijn Broekhof (VNCI) - Marieke van der Werf (Dr2) - Moderator: Sybren Bosch
11.15 - 12.45	Oude voetbalveld West (tegenover leders Plak)	Leiderschap	V11. Orion en de wijsheid van paarden Sinds duizenden jaren leeft de mens met het dier. Koeien, paarden, ezels, katten, honden. In hecht verband, in diepe vriendschap soms. Van dieren kun je veel leren. Omgaan met natuur en het instinct.	<i>Sandra Geisler helpt leiders en teams om effectief gedrag te ontwikkelen en hiermee gewenste resultaten te bereiken. Door het werken met een paard en een unieke verandermethodiek gebeurt dit al direct in één sessie. In deze workshop legt Sandra de achtergrond uit en kun je het in de praktijk ervaren.</i>	- Sandra Geisler (Lighthorse)
11.15 - 12.45	De Halve Maen, Gemeentehaven EXCURSIE		V12. Hudson meets Ockels – excursie naar de Halve Maen en de Ecolution In zijn laatste levensjaren bouwde Wubbo de <i>Ecolution</i> , het duurzame schip waarmee hij naar Aruba voer. Het schip werd in 2015-2016-2017 afgebouwd, nu is alles zoals het moest worden. En het gaat naar de Wereldtentoonstelling in Japan (2020) als icoon van <i>Dutch (Green) Designs</i> . Henry Hudson voer in het kielzog van Willem Barentsz naar de Poolzee, trof ook daar het ijs, en eindigde in de monding van de Hudson River (USA).		

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
12.45	Verplaatsen	Naar het Betonningsterrein			
13.00 - 14.00	Kombuis	Lunch Verdeling van de Afvaarten			
14.00	Verplaatsen	Naar de Afvaarten			

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
14.15 - 15.45	Barn	Energie & Klimaat	V13. Het Energiesysteem gaat om Momenteel werkt ons energiesysteem volgens het principe "u vraagt wij draaien": alle gewenste energie is altijd voorhanden op de tijdstippen en in de hoeveelheden die gewenst zijn. Het gaat echter vergaand veranderen. Nu bestaat nog maar 15 procent van het eindverbruik uit elektriciteit. Maar elektriciteit zal zowel in het energieaanbod, zon en wind, als in energievraag, transport en verwarming, een veel grotere rol krijgen.	<i>Ben Voorhorst (Tennet) vertelt over de bevindingen aan één van de klimaattafels. Vervolgens gaan we in gesprek met vertegenwoordigers van EnergieNederland en Gasunie en het publiek over het energiesysteem en de gevolgen voor de transitie.</i> <i>De afvaart vindt plaats bij het Tapis d'Energie.</i>	- Ben Voorhorst (Tennet), - Medy van der Laan (EnergieNederland) - Hans Coenen (Gasunie) - Gerard van der Steenhoven (KNMI) - Moderator: Hans Warmenhoven
14.15 - 15.45	De Kraak	Resources & Circulaire economie	V14. Onze lege haven: materialen voor de energietransitie Ooit voorspelde de Club van Rome de finale uitputting van grondstoffen. Sommigen denken dat men zich vergist heeft.	<i>Voor het Klimaat- en energieakkoord zijn de doelstellingen op hoofdlijnen vastgesteld. Er is echter nauwelijks aandacht voor de grondstoffen die nodig zijn voor de opwekcapaciteit van deze duurzame elektriciteit. Zonnepanelen en windmolens bevatten veel zeldzame aardmetalen, waaronder tellurium en neodymium. Bij het realiseren van de energietransitie stuiten we op de grenzen in de beschikbaarheid van grondstoffen. De toepassing van circulaire principes kan bijdragen om materialen beschikbaar te houden.</i>	- Benjamin Sprecher (Universiteit Leiden) - Pieter van Exter (Metabolic) - Marian Hopman (Ministerie van EZK) - Marc Pruijn (Ministerie van IenW) - Moderator: Cécile van Oppen
14.15 - 15.45	Geskieker	Food & Agro	V15. Werkbijeenkoms: herontwerp landbouw- en voedselbeleid De landbouw en de voedselvoorziening en de natuur zoeken al jaren naar een nieuwe gemeenschappelijke agenda. Zet je alle spelers in een kring dat krijg je geen antwoorden. De belangen zijn groot, de doelstellingen lopen sterk uiteen. Wat iedereen wil probeert: het eigen spel groener, duurzamer te spelen. Maar daar zitten grenzen aan. En er zijn nieuwe spelregels nodig.	<i>Aan verschillende tafels toetsen we elkaars inzichten. Wat zijn de sleutelfactoren en waarover bestaat onenigheid? Op basis daarvan kunnen we spelregels herontwerpen. Laat de boeren maar eens de beleidsmakers zijn. En de beleidsmakers een maatschappelijke organisatie. En de industrie kennisleverancier. Met wetenschappers als industriëlen. Door elkaars brillen kijken helpt om nieuwe spelregels te bedenken waarmee we verder komen.</i>	- Inleiding: Lucas Simons (NewForesight) - Moderatoren: Jan Paul van Soest, Natascha Kooiman
14.15 - 15.45	Grootduin (slecht weer: Constructiewerkplaats Tonnenloods)	Natuur	V16. Een nieuw natuurverhaal: 2. Duinen in dubio De kust wordt zwaar op de proef gesteld door de klimaatverandering. Er zijn niet zoveel duinkusten in de wereld. Die ontstaan alleen dáár waar zandwallen zijn gegroeid aan de randen van ondiepe estuaria, oud delta's. Achter deze duinen liggen dichtbevolkte gebieden, en die lopen meer risico dan ooit. Tegelijkertijd willen we er ook recreëren, wonen, en er drinkwater uit halen. Een andere kijk is nodig.	<i>In deze tweede afvaart van de natuur-drieluik luisteren we naar drie inspirerende verhalen over de veranderingen in het landschap en de duingebieden. Elke spreker vertelt vanuit zijn eigen verlangen en perspectief. Voor de een is dat natuurkwaliteit, de volgende vertelt over de beleving van bewoners en het perspectief van de derde is die van gebruiker (drinkwaterwinning). We onderzoeken de fricties en de gemeenschappelijkheid en creëren zo een nieuw verhaal voor de duinen en de kust.</i>	- Jan Bakker (bewoner Terschelling) - Tamara Bok (Staatsbosbeheer) - Georgette Leltz (Dunea) - Panel: Alex Datema (Boer & Natuur), Johan Osinga (LNV), Koos Biesmeijer (Naturalis), Peter Drenth (Provincie Gelderland) - Moderator: Harm Ede Botje
14.15 - 15.45	Ieders Plak, Zeezaal	Leiderschap	V17. Orion in het land der blinden – Spiritualiteit terug in leiderschap Marieke de Vrij is spiritueel trendsetter en maatschappelijk raadvrouw. Zij adviseert en 'leest' bedrijven, CEO's, overheid en maatschappelijke organisaties.	<i>Marieke de Vrij zal in deze afvaart het vrouwelijk en mannelijk oerprincipe behandelen. Zij leert ons hoe doorleefd handelen een voorwaarde is voor duurzaam perspectief en hoe we kunnen zorgen dat wat we op Springtij leren leidt tot werkelijke impact.</i>	- Marieke de Vrij (De Vrije Mare)
14.15 - 15.45	Doopsgezinde Kerk SEMI-PLENAIR	Energie & Klimaat	V18. The need for a Climate Emergency Initiative At Geomar Climate Institute, the latest data indicate +5° C by 2100. This is a horror scenario. New, more, and even more plans are needed. Club of Rome co-president to announce it here.		- Ian Dunlop (Climate Change Advisor) - Anders Wijkman (Club of Rome)

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
14.15 - 15.45	Groene Strand (slecht weer: Constructie-werkplaats Tonnenloods)	Finance	<p>V19. Uit de lucht, in de grond: hoe negatieve emissies te financieren</p> <p>De hoeveelheid CO₂ in de atmosfeer is inmiddels groot genoeg om de onomkeerbare grens van +1,5° C tot +3° C in 2050-2100 te bereiken. Ondertussen zal het nog jaren duren vóór we met alle fossiele brandstoffen zullen stoppen. In Nederland wordt hard gewerkt aan de paradoxale taakstelling om honderden miljarden uit te geven om 0,5% van de wereld CO₂-uitstoot te stoppen tegen 2050. De taakstellingen van de gasloosheid, de zonnepanelen en de windparken hebben geen invloed op de huidige CO₂-dichtheid in de atmosfeer, en evenmin op de emissies die iedere dag tot 2050 en lang daarna worden uitgestoten. Negatieve emissies gaan daarover.</p>	<p><i>Het onttrekken van CO₂ aan de lucht kan op veel manieren: herbebossing, het verhogen van het organisch-stofgehalte van landbouwgrond ('Carbon Farming') en van de grond in natuurgebieden. De productie van houtskool ('biochar') en opslag hiervan in de bodem is ook een mogelijkheid, evenals het afvangen en opslaan van CO₂ uit processen waarbij biomassa als grond- of als brandstof wordt gebruikt. Dan is er nog Direct Air Capture, waarbij met installaties CO₂ direct uit de lucht wordt gehaald en het vastleggen van CO₂ in gesteenten zoals olivijn, dus mineralisatie van CO₂. De vraag is hoe we al deze oplossingen financieerbaar (bankable) maken. En hoe we ervoor kunnen zorgen dat er ook daadwerkelijk iets gaat gebeuren. De ASN Bank werkt aan een klimaatpositieve bedrijfsvoering en vertelt hoe ze dat doen.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Piet Sprengers (ASN Bank) - Leo Meyer (CC-C, klimaatwetenschapper) - Itske Lulof (Triodos Bank) - Marcel Beukeboom (Klimaatgezant Nederland) - Moderator: Anita de Horde
14.15 - 15.45	Ecolution	Mobiliteit & Transport	<p>V20. The Elephant in the room: het vrachtvervoer dat Parijs niet haalt</p> <p>Het wereldwijde vrachtvervoer zal tot 2050 verdrievoudigen. Met een toename van 120% in CO₂-emissies. Het Akkoord van Parijs vereist een efficiencyslag met een factor 6 voor transport en logistiek. Dit is de olifant in de kamer! Je kunt immers niet blijmoedig streven naar mooie CO₂-doelen voor 2050 en deze extremiteiten negeren.</p> <p>Tegen 2050-2100 zal er synthetische CO₂-arme kerosine op de markt komen en zal een deel van de scheepvaart worden aangedreven door LNG: de grootste schepen wellicht met kleine kernreactoren, zoals nu de duikboten en de Amerikaanse vliegdekschepen. Tot die tijd moeten we CO₂-compensatie verplichten. De weerstanden zijn enorm. En toch gaat dit gebeuren.</p>	<p><i>We kijken de olifant recht in de ogen en bespreken welke maatregelen er daadwerkelijk worden genomen. En wat er nog gedaan moet worden om tot een zo duurzaam mogelijk transportsysteem te komen.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Jeroen van Heijningen (Goodfuels) - Ruud Melieste (Port of Rotterdam) - Moderator: Elfriek van Galen
14.15 - 15.45	Tonnenloods SEMI-PLENAIR 		<p>V21. College Tour</p> <p>We are greatly honoured to have with us many who are making the difference. Call them heroes, or dissidents, or visionaries, or explorers. What they have in common is that they swim against the current, in order to find the source. What it demands is known from history. Courage. Imagination. But there is more.</p>	<p><i>Harm Edens interviewt drie markante persoonlijkheden; Frank Elderson (DNB), Captain Charles Moore (The Great Pacific Garbage Patch) en Sandrine Dixson-Decleve (Senior Advisor Interel, Co-Founder WECAN). De studenten van de Springtide Academy en de young professionals van de Energieboot stellen kritische vragen.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Frank Elderson (DNB) - Captain Charles Moore (Great Pacific Garbage Patch) - Sandrine Dixson-Decleve (Interel, international expert on climate change) - Presenter: Harm Edens
14.15 - 15.45	Westerkerk	Innovatie	<p>V22. De Regenboog: Niet zo perpetuum mobile</p> <p>Aan het einde van de Regenboog vind je een pot met goud. Uitvindend en ondernemers en schatgravers zijn op zoek naar dat goud (geld), ofwel Investeren. De Innovatietheorie stelt dat we ons uit de crisis kunnen innoveren. Dat is grotendeels waar. De vindingrijkheid van de mens lijkt onbegrensd.</p>	<p><i>Het Regenboogprogramma behandelt 9 duurzame en maatschappelijk relevante innovaties die een grote ambitie én potentie hebben op het gebied van duurzaamheid in het algemeen en aan het realiseren van de klimaatdoelen in het bijzonder. Het is aan de jury en de zaal of zij het daarmee eens zijn. En het is bij Jort Kelder en Jolande Sap in vertrouwde handen om dat flitsend en scherp te doen.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Moderator: Jort Kelder <p>Kijk voor de innovaties van deze dag op www.springtij.nu/regenboog2018</p>

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
14.15 - 15.45 	Bunker-museum Tigerstelling	Natuur	<p>V23. From one planet thinking to one planet acting: Limits revisited</p> <p>Companies have been making efforts to address sustainability challenges. However, these efforts rarely consider the finite capacity of the planet. Inspired by the planetary boundaries proposed by Johan Rockström, One Planet Thinking is helping companies to define sustainable targets that are in line with the carrying capacity of ecosystems.</p>	<p><i>We investigate how to set targets that are in line with the carrying capacity of ecosystems and explore the leading examples of companies that already put One Planet Thinking into action.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Greet van der Heyden (Alpro) - Eva Gladek (Metabolic) - Dirk Bijl de Vroe (Stedin) - <i>Moderatoren:</i> <ul style="list-style-type: none"> Romie Goedicke (IUCN NL) en Jorien van Hoogen (WNF)
14.15 - 15.45	EXCURSIE Start voor de Tonnenloods	Mobiliteit	<p>V24. Bike away with me</p> <p>Terschelling is een prachtig eiland om op de fiets te verkennen. En op de elektrische fiets kom je nog veel verder. En zie je meer. Pak dus een van de elektrische fietsen en doe mee met deze Springtij fietstocht die we samen met het Ministerie van IenW en de VVV Terschelling maakten. Een gids vertelt over de natuur en cultuur van het eiland. Al fietsend praten we over hoe we ons woon-werk verkeer duurzamer kunnen vormgeven. Bijvoorbeeld door de elektrische fiets voor woon-werk verkeer nog hoger op de agenda van werkgever en werknemers te krijgen.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Henny de Jong (Ministerie van IenW) - Arlette van Gilst (Ministerie van IenW) - Een gids van VVV Terschelling
14.15 - 15.45	De Halve Maen, Gemeentehaven EXCURSIE		<p>V25. Hudson meets Ockels – excursie naar de Halve Maen en de Ecolution</p> <p>In zijn laatste levensjaren bouwde Wubbo de <i>Ecolution</i>, het duurzame schip waarmee hij naar Aruba voer. Het schip werd in 2015-2016-2017 afgebouwd, nu is alles zoals het moest worden. En het gaat naar de Wereldtentoonstelling in Japan (2020) als icoon van <i>Dutch (Green) Designs</i>. Henry Hudson voer in het kielzog van Willem Barentsz naar de Poolzee, trof ook daar het ijs, en eindigde in de monding van de Hudson River (USA).</p>		

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
15.45	Verplaatsen	Naar het Betonningsterrein			
16.00	Kombuis	Koffie en verdeling van de Afvaarten			
16.45	Verplaatsen	Naar de Afvaarten			

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
17.00 - 18.30	Dorpshuis Ons Huis	Earth Limits	V26. Grenzen aan de voedselproductie: naar een nieuwe missie voor de Nederlandse landbouw Limits to Growth (Club of Rome, Meadows) rekent voor dat we anno 2050 nog maar 2 miljard monden kunnen voeden. De voedselproductie stagneert door klimaatverandering en water- en grondstoffentekorten. Follow up-boek 2052 (Randers) komt tot 4 miljard mensen. Dat betekent dat alle bekende ideeën en waarden en plannen die we kennen aan de kant worden gezet.	<i>Maatregelen om binnen de ene grens te blijven maken een andere grens vaak knellender. Wat zijn de integrale oplossingen (multiple wins)? Welke bouwstenen kunnen we daar uit halen voor een nieuwe missie voor de Nederlandse landbouw?</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Wouter van der Weijden (CLM) - Gijs Kuneman (CLM) - Wieteke Willemen (Universiteit Twente) - Martin Lok (Ministerie van LNV) - Mark van Oorschot (PBL) <p>Discussie met onder meer Wieteke Willemen (Universiteit Twente) en LTO</p>
17.00 - 18.30	Buurtvereniging Nieuw West	Natuur	V27. Inzoemen op de bijen Door monoculturen, steden- en wegenbouw, verdwijnt veel natuur. Maar toch ligt er alles bij elkaar zo'n 700.000 hectare bos, heide, moeras, plas en duin. In die natuur zorgen bacteriën, schimmels en insecten voor alle onderlinge regelmechanismen. Recent onderzoek toont aan dat 70% van de insecten is verdwenen. We stevenen af op een Silent Spring in 2020.	<i>De insectensterfte en het verlies aan biodiversiteit is reden voor alarm en urgente noodmaatregelen. En die zijn er. Naast het Natuurpact van de overheden is een Deltaplan Biodiversiteitsherstel in de maak. Er is een nationale bijenstrategie en het project 'Nederland Zoemt'. We kijken wat bedrijven kunnen doen op het vlak van ecologisch grondbeheer ten gunste van de biodiversiteit en zorgen dat de lijst van actief deelnemende organisaties groeit. Koos Biesmeijer neemt ons mee naar de bijzondere wereld van de bijen.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Koos Biesmeijer (Naturalis) - Dorien Ackerman (Natuur & Milieu)
17.00 - 18.30	Ieders Plak, Boszaal	Energie & Klimaat	V28. Not In My Back Yard In de Nota Kleine Velden van het ministerie van EZK staat het ongeveer zo. De aangesprokene is de burger (Dit is onze parafraze). 'U wilt geen windmolens in de buurt', 'En geen zonneweiden in het landschap', 'U accepteert geen pijpleidingen en geen elektriciteitskabels in de omgeving', 'U wilt geen steenkool, olie en gas meer', 'En dus geen boortorens. Ook niet voor geothermie', 'U wilt de CV-ketel het huis uit en een gasloze wijk'. Dit duivelse dilemma kan geen politicus nog oplossen. De burger wil en weigert van alles.	<i>Er zijn vele energieprojecten waar de lokale bevolking direct mee te maken heeft: gaswinning kleine velden, windenergie op land, geothermie en grote velden met zonnepanelen. Al deze projecten worstelen met lokale weerstand, vaak ingegeven door zorgen over de leefbaarheid, veiligheid, waardevermindering onroerend goed, enz. Het lastige daarbij dat geen enkele partij vertrouwd wordt. We bespreken op basis van onderzoek van de TU Delft hoe we tegen lokale weerstand kunnen aankijken, en hoe je er mee kunt omgaan. Praktijkverhalen laten zien wat de voornaamste dilemma's zijn. Op zoek naar de succesfactoren en randvoorwaarden voor lokale acceptatie.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Theo Kockelkoren, (SODM) - Shannon Spruit (TU Delft) - Sef van der Elshout (DCMR) - Moderator: Marcel Hoenderbos
17.00 - 18.30	Groene Strand (slecht weer: Natuurmuseum)	Innovatie	V29. Startup on the Beach Vier startups rond het thema <i>Energietransitie</i> pitchten hun grootste uitdagingen om deze, samen met Springtijdeelnemers, aan te pakken.		Kijk voor de startups op: www.springtij.nu/startuponthebeach

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
17.00 - 18.30	Ieders Plak, huiskamer-café	Energie & Klimaat	<p>V30. Play a game with us, seriously</p> <p>Geen Monopoly maar bittere onderhandelingen over de onverwachte effecten van beslissingen. Spannend en verrassend. In zulke games nemen de spelers besluiten die doorgaans heel anders uitpakken dan zij verwachten.</p>	<p><i>In de CO₂ Serious Game kruipen we in de rol van de industrie en ervaren we de dilemma's op de route naar een CO₂-vrije samenleving in 2050. Wat gebeurt er als de CO₂ prijs omhoog gaat? En als je investeert in een nieuwe ontwikkeling? Welke invloed heeft jouw subsidie?</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Spelleider: Kirsten Kramer (Gemeente Terschelling) - Expert Host: Peter Alderliesten
17.00 - 18.30	Betonnings-terrein (slecht weer: Spuiterij, Tonnenloods)	Mobiliteit & Transport	<p>V31. De oogkleppen – iedere dag in de auto en steeds méér emissies</p> <p>De transportsector wil minder CO₂ uitstoten in 2030-2050, en rekent vooral op de elektrische auto. Dit is een doel met oogkleppen op, want het ding heeft een nogal zware negatieve footprint. De volgende congestie kondigt zich aan, met overvolle wegen vol haperende elektrische auto's, mislukte waterstof vrachtwagens en overvolle steden.</p> <p>Ofwel, volle vaart vooruit, de ijsberg aan de horizon zien we toch niet. Miljarden reizigers die uit de auto en uit het vliegtuig moeten (terwijl de luchtvaart niet aan het Parijs Akkoord meedoet). Een sector met oogkleppen, in verwarring, maar wellicht toch ergens goede ideeën, je weet maar nooit.</p>	<p><i>De uitkomsten van de Klimaattafel Mobiliteit zijn het uitgangspunt om verder te praten over personenmobiliteit en CO₂-uitstoot. Duidelijk is de noodzaak om met verschillende partijen convenanten te sluiten. Een volgende stap is overleg tussen werkgevers en werknemersorganisaties. KLM vakvereniging VKP doet voorstellen voor een groene CAO. Dat is een revolutie maar het werpt ook vragen op. Wordt CO₂ dan uitruikbaar voor bijvoorbeeld salaris?</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Frans Versteeg (Forgood) - Gerben Meijer (Eneco) - Hans de Boer (VNO-NCW) - Elske de Jong (Arcadis) - Willem Jelle Berg (CNV) - Moderator: Elfrieke van Galen
17.00 - 18.30	Ieders Plak, Zeezaal	Leiderschap	<p>V32. Orion van de ziel en moed</p> <p>Donker en licht zijn de magische kracht van Terschelling. Hier zie je nog de sterren, de duisternis is totaal. En het licht is oogverblindend.</p>	<p><i>Fred Matser verhaalt over de dynamische balans tussen het functionele vrouwelijke en mannelijke principe, dat de drager is van innerlijk leiderschap. Geflankeerd door muziek. Voor als je op zoek bent naar wie je bent op je groene koers.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Fred Matser (Fred Foundation)
17.00 - 18.30	Doode-manskisten (slecht weer: Dorpshuis Ons Huis)	Finance	<p>V33. Staan we straks droog? Groot geld voor kleine waterprojecten</p> <p>We weten zeker dat de wereld van 2018 niet dezelfde is als die van 2050. De temperatuur is dan gemiddeld met 1,5° C tot 2,0° C gestegen. Je kunt je nauwelijks voorstellen wat dat betekent, daarvoor is het te ingrijpend. Twintig jaar geleden ontstond Ruimte voor de Rivier om de overlast te borgen. Droogte is erger, die ondergraaft letterlijk de bodem uit het bestaan. De Delta-commissie gaat uit van +80 cm in 2100. Wij rekenen op 2 meter. De consequenties zijn enorm. Ook financieel.</p>	<p><i>Niet alle maatschappelijk goede zaken zijn meteen ook een goede financiële investering. Dat geldt ook voor water. Water zou hoog op de agenda van financiële instellingen moeten staan. Maar er wordt nog weinig gedurfd. Terwijl de risico's van klimaatverandering vooral over (zoet) water gaan. Grote systeemveranderingen rond de waardering van water zijn hard nodig. Financiële instellingen kijken vooral naar beleggingskosten en veilige beleggingsrendementen vanwege uit te keren pensioenen. Zo is er een systeem ontstaan gericht op kostenreductie, efficiëntie en opschaling, standaardiseren en grote financiële investeringen. En dat sluit niet aan bij duurzame investeringen in water, lokaal maatwerk en kleine projecten. Hoe gaan we dat gat dichten?</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Piet Klop (PGGM) - Jaap Feil (Water Footprint Implementation) - Lidwin van Velden (NWB Bank) - Moderator: Caroline van Leenders
17.00 - 18.30	Groene Strand (slecht weer: Tonnenloods)	Water & Zee	<p>V34. Plastic Soep uit een pakje</p> <p>Some 30 years ago Captain Charles Moore sailed across the Pacific on a rarely used course. There he encountered the Gyre, a sea full of plastics, circling as a giant whirlpool in the ocean. A Soup. The Captain's story is a thrilling one. He raised the emergency flag. May Day! May Day! The Soup is Global now, and so are the necessary solutions, but resistance is everywhere.</p>	<p><i>De plastic soep is opgediend; het wereldwijde plasticprobleem wordt breed besproken. Voorgestelde oplossingen zijn er te over: van circulair design tot statiegeld op kleine flesjes en Ocean Cleanup. Maar er staat nog veel in de weg op de koers naar echte grote veranderingen.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Captain Charles Moore (Great Pacific Garbage Patch) - Merijn Tinga (Plastic Soup surfer) - Bas Blom (Renewi) - Geanne van Arkel (Interface) - Stientje van Veldhoven (Ministerie van IenW) - Francis Zoet (The Great Bubble Barrier) - Moderator: Jort Kelder

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
17.00 - 18.30	De Kraak	Innovatie	<p>V35. De koers naar de klimaatneutrale haven</p> <p>Je hebt de grootste havens van Europa, bij ons om de hoek in Groningen, Amsterdam en Rotterdam. Ieder kwartier vertrekt er een vol kolenschip naar het Europese achterland. Iemand wil dat verbieden, daarmee zouden klimaatdoelen van deze havens gediend zijn.</p>	<p><i>De Havenbedrijven in Amsterdam, Groningen en Rotterdam hebben vele bedrijven die fossiel gebruiken en/of overslaan. Zo is Amsterdam groot in het overslaan van kerosine en benzine en Rotterdam is groot in kolenoverslag. De Havenbedrijven willen in 2050 klimaatneutraal zijn en zoeken naar wegen die én commercieel aantrekkelijk zijn én leiden tot klimaatneutrale havens. We luisteren naar hun plannen en dilemma's.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Koen Overtoom (Havenbedrijf Amsterdam) - Jaap Jelle Feenstra (Havenbedrijf Rotterdam) - Cas König (Groningen Seaport) - Moderator: Natasja van den Berg
17.00 - 18.30	Doopsgezinde Kerk SEMI-PLENAIR	Energie & Klimaat	<p>V36. De Zonnige Kijk; Twijfelbrigade 2.0</p> <p>De Professor Sickbock verkoopt aan de inwoners van Rommeldam mooie roze brillen. Zet je die op dan zie je alleen maar heerlijkheden. Een geblakerde fabriek ziet er door deze bril uit als een bloeiende boomgaard. Kijk je door de roze bril naar het Klimaatakkoord dan gloort er een zeer zonnige toekomst. Windparken, Zonneweiden, Waterstof, Accu's. Alles komt goed. En gauw. Maar als we de bril afzetten nemen Limiting Factors het over. Dat zijn Techniek, Tijd, Draagvlak en Kosten. En dan ziet het er veel minder rooskleurig uit.</p>	<p><i>In 2014 beschreef Jan Paul van Soest in de Twijfelbrigade de klimaatontkenningindustrie die ervoor zorgt dat er twijfel blijft ontstaan aan klimaatverandering en dus de noodzaak van een proactief klimaatbeleid. Is dat effect verdwenen of zijn er nog steeds vormen van ontkenning? En wellicht nog veel dichterbij? Over die vraag zal Jan Paul een inleiding houden waarna Paul Hohnen het debat zal leiden met belangrijke spelers binnen het huidige energie- en klimaatdebat.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Hans Warmenhoven - Inleider: Jan Paul van Soest - Moderator: Paul Hohnen
17.00 - 18.30	Dorpshuis Ons Huis	Earth Limits	<p>V37. Grenzen aan de voedselproductie: naar een nieuwe missie voor de Nederlandse Landbouw</p> <p>Limits to Growth (Club of Rome, Meadows) rekent voor dat we anno 2050 nog maar 2 miljard monden kunnen voeden. De voedselproductie stagneert door klimaatverandering en water- en grondstoffentekorten. Follow up-boek 2052 (Randers) komt tot 4 miljard mensen. Dat betekent dat alle bekende ideeën en waarden en plannen die we kennen aan de kant worden gezet.</p>	<p><i>Maatregelen om binnen de ene grens te blijven, maken een andere grens vaak knellender. We gaan op zoek naar integrale oplossingen en de bouwstenen voor een nieuwe missie voor de Nederlandse landbouw.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Wouter van der Weijden (Centrum voor Landbouw en Milieu) Paneldiscussie met o.a. Louise Willemsen (Universiteit Twente) en vertegenwoordigers van PBL, LTO en LNV - Moderator: Gijs Kuneman
17.00 - 18.30	Start Tonnenloods EXCURSIE		<p>V38. Bestuiving achter het stuivende duin</p> <p>Diep verscholen in de idyllische duinvallei liggen de Tuintjes, waar de eilanders hun groenten verbouwen. Er staan bijenkorven. De imker vertelt over de wonderbare wereld van de honingbij.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Oene de Jong (imker)
17.00 - 18.30	Strand paviljoen de Walvis EXCURSIE		<p>V39. Over de Noordsvaarder</p> <p>Deze wandeling langs de Noordsvaarder is er een voor de echte liefhebbers. Een pittige tocht door jong en dynamisch natuurgebied. Ontdek de strandvlaktes met broedende dwergsterns, de stuivende duinen en het hoge duingebied dat langzaam dichtgroeit met duindoorn en kruipwilg. Hoog op het duin heb je een geweldig uitzicht. Het hele duingebied ligt voor je en je kijkt uit op de Noordzee en de zandbanken die onderweg zijn naar Terschelling. Misschien kom je zelfs een zeehond tegen.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Jaap de Jong (Staatsbosbeheer)

VRIJDAG 28 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
17.00 - 18.30	Start op Betonnings-terrein EXCURSIE		V40. Waterwandeling met Li An Phoa Li An Phoa liep deze zomer duizend kilometer langs de Maas. Van de bron in Frankrijk, tot aan de monding in de Noordzee. Zo wil zij haar ideaal van drinkbare rivieren onder de aandacht brengen. Terwijl we langs de in ere herstelde duinbeek van het Groene Strand wandelen, vertelt zij over dit Drinkable Rivers project en waarom rivieren een indicator van gezond leven zijn. Ze vertelt waar het drinkwater op Terschelling vandaan komt, vroeger en nu. Bij het mystieke meertje met de naam Doode-manskisten staan we stil bij onze eigen relatie met water.		- Li An Phoa (Spring College, Drinkable Rivers)
17.00 - 18.30	De Halve Maen, Gemeente-haven EXCURSIE		V41. Excursie: Ijsverhaal aan boord van de Halve Maen Mensen veranderen de wereld. Terschellinger stuurman Willem Barentsz was zo'n man. Met zestien anderen zocht hij een route naar Azië om de noord. Het liep anders dan ze wilden. Verhalenkenner en rasverteller Nancy Wiltink vertelt hun verhaal. Op de ideale plek: het zusterschip van het schip waarmee ze in het ijs kwamen vast te zitten. Muurvast. Geen beweging in te krijgen. Wat nu?		- Nancy Wiltink (Tuin aan Zee)
17.00 - 18.30 	Westend Theater FILM		V42. The Rights of Nature The documentary The Rights of Nature: A Global Movement tells the story of a growing environmental initiative in which natural areas are given legal status. For the film the team traveled to Ecuador, New Zealand and Santa Monica, California to learn how each of these locations have changed laws and mindsets to recognize the rights of nature.		- Toelichting en discussie: Jan van de Venis (JustLaw)

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
18.30	Op pad	Naar de hotels			
19.45	Op pad	Bussen vertrekken bij hotels en bij de Tonnenloods. Mensen met eigen accommodatie kunnen opstappen bij Hotel Schylge.			
20.00	Follek!	Op Terschelling staan de deuren altijd open. Je belt niet aan maar je roept 'Follek!' Ofwel: 'Hier ben ik!'. We eten vanavond lokale vis en schelpdieren (en vegetarische gerechten) onder de sterrenhemel in Oosterend.		Camping de Duinkant, Oosterend	
23.15	Op kooi	Bussen terug naar de hotels, uitstappen bij Café de Groene Weide in Hoorn voor liefhebbers. Met muziek van Hessel en Tess. Om 1.00 uur gaat er voor de feestgangers een bus terug naar de hotels.			

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
8.00	Ochtendgloren	Vertrek uit de hotels. Deelnemers die in de Springtij Hotels verblijven kunnen hun bagage laten vervoeren naar de haven en daar 's avonds voor vertrek ophalen.			
8.30	Alle hens in het duin	Welkom	- Natasja van den Berg		
8.30 - 10.00		<p>The Global Cycle of Climate and Resources William McDonough is the World's number one explorer of the new design, the forces of an in-depth revision of the economic system. It is the Circle Economy in the real sense, not another hype or recycling trick. Redesigning the economy is about the great change of plans, the need to revise the design, the materials, the use and the financing of production.</p>	- William McDonough (architect, Cradle to Cradle)	Zandafgraving Halfweg (slecht weer: Tonnenloods)	
		<p>Climate Change and the Ticking Clock In 1992, John Schellnhuber created the Potsdam Institute for Climate Impact Research, now the World's leading think-tank, based in the heart of Physics, the laboratories on the Telegraphenberg in Potsdam. At the verge of his retreat, John is to lead us through his life in the age of climate change, with the World's leaders in view, and close to all recent conclusions and decisions.</p>	- John Schellnhuber (Potsdam Institute for Climate Impact Research)		
		<p>De Klimaattafels en de grote ommezwaai De hele samenleving ombouwen, in nog geen 15 of 25 jaar, dat lijkt een onmogelijke opgave. Toch zijn sommigen hoopvol gestemd en trots.</p>	- Hans de Boer (VNO-NCW) - Gertjan Lankhorst (New Energy Coalition) - Annemieke Nijhof (Tauw)		
		<p>Op de drempel van de duurzame revolutie Na decennia van bikkelen voor een duurzame toekomst, waarin uitstel, tegenslag en teleurstelling te vaak ons deel waren, zijn we in een totaal nieuwe realiteit beland. Het gaat opeens hard, veel harder dan we tot voor kort konden hopen. Dat biedt ongekende mogelijkheden. Een oproep om de nieuwe kansen met beide handen aan te grijpen en de duurzame revolutie vorm te geven.</p>	- Diederik Samsom (politicus)		
10.00	Verplaatsen	Naar Betonningsterrein			
10.15	Kombuis	Koffie Verdelen van de Afvaarten			
11.00	Verplaatsen	Naar de Afvaarten			

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
11.15 - 12.45	Barn	Energie & Klimaat	Z1. De Springtij Schaduwtafels Zoals de Klimaattafels van Ed Nijpels zijn de Schaduwtafels van Springtij ingedeeld in Landbouw en landgebruik, Mobiliteit, Industrie, Elektriciteit en Gebouwde Omgeving. We voegen twee tafels toe: Finance en de Houten tafel (de rol van herbebossing).	<p><i>Deze Tafels zijn de Situation Room van Springtij. Er zijn zeven discussietafels. Er is een vaste bezetting per Tafel, die notuleert, analyseert en adviseert. Je woont deze debatten bij als publiek, een lege stoel per tafel staat open voor publiek.</i></p> <p><i>Vanuit alle Afvaarten kun je naar deze Situation Room je bevindingen en tips twitteren naar @Springtij, #Schaduwtafels.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Landbouw en landgebruik: Marcel Schuttelaar - Mobiliteit: Elfriek van Galen - Industrie: John Grin - Elektriciteit: Leo Meyer - Gebouwde omgeving: Jan Coen van Elburg - Finance: Itske Lulof - Houten tafel: Miriam van Gool <p>www.springtij.nu/schaduwtafels</p>
11.15 - 12.45	Speelduin (slecht weer: Brede School)	Resources & Circulaire economie	Z2. Circulaire start-ups: navigeren langs de rotsen Ook al weten we dat grondstoffen efficiency het hart moet worden van de duurzame economie, dan nog zijn de winnaars meestal nog van de oude economie.	<p><i>Het aantal start-ups dat zich richt op een circulaire economie groeit. We kennen succesvoorbeelden als Finch (houten gebouwen) en Bundles (wasmachines). In al deze sectoren domineren de grote, bestaande spelers echter nog steeds de markt. Er zijn talloze start-ups en goede ideeën die het niet gered hebben, of die moeite hebben op te schalen. Op basis van persoonlijke verhalen zoeken we op systeemniveau naar de oorzaken die maken dat circulaire initiatieven niet goed van de grond komen.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Bert van Son (Mud Jeans) - Dirk Bijl de Vroe (Stedin)
11.15 - 12.45	Ieders Plak, Huiskamer-café	Food & Agro	Z3. Food en route! In de huidige fase heeft geen van de partijen voldoende invloed en macht om het landbouw- en voedselsysteem naar een volgende fase te duwen. Wat wel kan is de context en netwerken zo organiseren dat de overgang naar de volgende fase sneller gaat.	<p><i>Aan tafels die ieder staan voor een bepaalde partij (overheid, Industrie, NGO, financiële instellingen, onderzoek, ondernemers/innovators) definiëren we de belangrijkste acties. Na een plenaire bespreking zien we of zich een patroon aftekent en of er begaanbare routes ontstaan.</i></p> <p><i>We sluiten af met een Lunch van de Toekomst, of zoals het kookboek van Francis Moore Lappé en Wouter van Dieren ooit heette: 'Eten van moeder aarde'.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Inleiding: Tjeerd de Groot (Tweede Kamer, D66) - Column: Marcel Schuttelaar (Schuttelaar & Partners) - Moderatoren: Natascha Kooiman, Lucas Simons
11.15 - 12.45	De Kraak	Innovatie	Z4. Glanzend Staal uit Zonlicht TATA-Steel wil het onmogelijke mogelijk maken. Productie van staal vereist steenkool ofwel cokes, en leidt tot (veel) CO ₂ -emissie. In theorie kan dat anders: uit deze emissie CO afvangen en om laten zetten in kunststoffen. Fossiel wordt vervangen door CO, en t.z.t. wordt Waterstof toegevoegd, afkomstig van de Noordzee-windparken.	<p><i>Samenwerking tussen grote energie- en materiaalintensieve bedrijven uit verschillende sectoren is noodzakelijk om de ambities op het gebied van klimaat en circulaire economie waar te kunnen maken. Op verschillende plekken in Nederland zoeken bedrijven uit de chemie, energie en staalindustrie elkaar op om samen te werken aan de klimaatneutrale en circulaire toekomst. Een bijzonder verhaal van TATA en partners over hoe restwarmte te hergebruiken, waterstof te maken en CCS te implementeren.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Theo Henrar (Tata Steel) - Anton van Beek (DOW Chemical) - Moderator: Paul Hohnen
11.15 - 12.45	Ecolution	Water & Zee	Z5. Navigeren in de duisternis De schipper voer vroeger alleen op de sterren Orion en de Poolster. In de late Middeleeuwen met het z.g. Amillaar, later het zonnetje schieten met de sextant. Het weer is slecht, je ziet niks, en toch moet je de weg vinden.	<p><i>Een kleine groep deelnemers krijgt van zeeman Eelco op de Ecolution een cursus navigatie met zeekaart van de Noordzee + kompas + sextant + kaartpasser.</i></p> <p><i>Daarna vertellen leiders van deze tijd over hoe zij navigeren in de duisternis.</i></p>	

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
11.15 - 13.15 	Tonnenloods SEMI-PLENAIR	Finance	Z6. The end of short termism in finance De korte termijn is waar je nu winst kunt maken. Het bekende is veilig. Klimaatverandering enzo, ach, dat duurt nog wel even. Er moeten dus andere regels komen.	<i>Instellingen financieren nog steeds voornamelijk activiteiten die een negatieve impact hebben op het klimaat. Om uitstoot te verminderen, ons aan te passen aan klimaatverandering en emissies uit de lucht te halen is het echter noodzakelijk om activiteiten te financieren die bijdragen aan de zero carbon economie. Ook het toezicht is nog te veel geschoeid op de oude wereld, terugkijkend in plaats van vooruitkijkend. Een debat over korte versus lange termijn keuzes, het meten van klimaatimpact, het stellen van doelen, stranded assets en de broodnodige vergroening van het financiële systeem. Let op: deze afvaart duurt 2 uur.</i>	- Stefan Brunnhuber (Endowed Professor for Psychology & Sustainability) - Frank Elderson (DNB) - Arie Koornneef (ASN Bank) - Kees Vendrik (Triodos Bank) - Bas Eickhout (Europarlementariër GroenLinks) - Marcel Beukenboom (Klimaatgezant Nederland) - <i>Inleider:</i> Wouter van Dieren (Club of Rome, Springtij) - <i>Moderator:</i> Caroline van Leenders
11.15 - 12.45	Dorpshuis Ons Huis	Finance	Z7. Wonen: de groene schuldenlast Het klimaatakkoord wil dat de woningvoorraad in enkele decennia klimaatneutraal is. Geen fossiele bronnen meer. De kosten belopen € 10.000 tot € 50.000 per huis, voor 7 miljoen woningen. Tel maar uit. Er zijn veel ideeën om dit te gaan betalen.	<i>Banken zijn druk doende met duurzaamheid en hun hypotheekportefeuille. De vraag is of er wel genoeg financiële arrangementen zijn voor woningeigenaren die hun woning willen verduurzamen. Financiële instellingen zouden het de huizenbezitters zo makkelijk mogelijk moeten maken om duurzaamheidsmaatregelen te kunnen uitvoeren. Met aantrekkelijke financieringsvormen. Maar men is bang voor een te hoge schuldenlast. Of die angst terecht is en welke financiële arrangementen de duurzame woningeigenaren over de streep trekken bespreken we in deze afvaart. Ook hebben we het over de zorgplicht die financiële instellingen hebben en hoe zij woningeigenaren kunnen beschermen tegen overkreditering.</i>	- Sandra Schoonhoven (ING) - Jeroen Pels (Triodos) - Cindy van de Velde (Vereniging Eigen Huis) - Arie Blokland (Rabobank) - <i>Moderator:</i> Natasja van den Berg
11.15 - 12.45	Voetbalveld west (bij Ieders Plak)	Leiderschap	Z8. Orion en de wijsheid van paarden Sinds duizenden jaren leeft de mens met het dier. Koeien, paarden, ezels, katten, honden. In hecht verband, in diepe vriendschap soms. Van dieren kun je veel leren. Omgaan met natuur en het instinct.	<i>Sandra Geisler oefent individu en management om zichzelf te spiegelen aan het gedrag van paarden. Zit je verkeerd in je kracht of je managementstijl, dan zal het paard je corrigeren.</i>	- Sandra Geisler (Lighthorse)
11.15 - 12.45	Ieders Plak, Zeezaal	Energie & Klimaat	Z9. Het duurzame eiland in Denemarken Springtij bracht een bezoek aan het eiland Samsø in Denemarken. De stamvader van het duurzame energiemodel is Søren Hermansen die vertelt hoe hij het draagvlak wel wist te verzekeren. Investeren door de coöperatie, zelfs extra inkomen voor de bewoners. De Waddeneilanden kunnen er wat van leren.	<i>Een interview op film met Søren Hermansen, en een rondgang over dat eiland. En de Terschellinger Energie Coöperatie. Hoe dat in z'n werk gaat. Voer voor de vele andere lokale initiatieven.</i>	- Hillebrand Jan Breuker (Provincie Noord-Holland, Grass2Grit) - Kirsten Kramer (Gemeente Terschelling)
11.15 - 12.45	Doopsgezinde kerk SEMI-PLENAIR		Z10. Insectensterfte en de toch weer zoemende lente Klimaatverandering kun je niet herstellen. Dat gegeven kent de mens niet: tot nog toe kon alle destructie steeds weer geregeerd worden. Insectensterfte kun je tegengaan, de populatie kun je weer op peil brengen. Behalve de uitgestorven soorten. Biodiversiteit ofwel natuur, ofwel de rijke flora en fauna, het zijn geen speeltjes.	<i>De insectenpopulaties kunnen zich herstellen. En relatief snel, omdat hun levenscyclus zo kort is. Maar dan moet je wel de voorwaarden scheppen. Zoals het stoppen met bepaalde bestrijdingsmiddelen. Het anders omgaan met akkers, bermen, plantsoenen, en alles wat groen is of moet worden. Herstel van plant-, struik- en boomlaag. De voorbeelden worden hier verteld en getoond.</i>	- <i>Spreekers/panel:</i> Louise Vet, Koos Biesmeijer, Manon Tentij, Marjolein Demmers

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
11.15 - 12.45	Westerkerk SEMI-PLENAIR	Leiderschap	Z11. Besturen in een schokkende provincie Aardgas in Groningen is verleden tijd, en dat betekent niet alleen meer veiligheid maar ook meer onzekerheid. Waar banen waren valt de bedrijvigheid stil. Besturen op de rand van de vulkaan.	<i>René Paas is Commissaris van de Koning in Groningen, waar 60.000 mensen leven in angst en onzekerheid.</i> <i>Jaap Smit is Commissaris van de Koning in Zuid-Holland en was bovendien ooit predikant. De Goede Herder. En biechtvader voor zijn collega.</i>	- Jaap Smit (CvdK Zuid-Holland) - René Paas (CvdK Groningen)
11.15 - 12.45	Start Tonnenloods EXCURSIE		Z12. Bestuiving achter het stuivende duin We vertrekken naar een prachtig veld. Daar vertelt de imker het verhaal over bijen als ideale partner voor bloeiende planten.		- Oene de Jong (Imker)
11.15 - 12.45	De Halve Maen, Gemeente- haven EXCURSIE		Z13. Ijsverhaal aan boord van de Halve Maen Mensen veranderen de wereld. Terschellinger stuurman Willem Barentsz was zo'n man. Met zestien anderen zocht hij een route naar Azië om de noord. Het liep anders dan ze wilden. Verhalenkenner en rasverteller Nancy Wiltink vertelt hun verhaal. Op de ideale plek: het zusterschip van het schip waarmee ze in het ijs kwamen vast te zitten. Muurvast. Geen beweging in te krijgen. Wat nu?		- Nancy Wiltink (Tuin aan Zee)
11.15 - 12.45	De Walvis EXCURSIE		Z14. Doe eens Wad We gaan op stap met innovator, theatermaker en schipper Nienke Dijkstra naar één van de mooiste plekken ter wereld: het Wad. Zij laat ons anders kijken naar de wereld, het landschap en hoe wij daar in staan. Ondertussen maken we die wereld een stukje mooier en schoner door het plastic op te ruimen dat helaas ook op de stranden van Terschelling aanspoelt. We werken zij aan zij met de Milieujutter van Terschelling.		- Nienke Dijkstra (Doe eens Wad) - De Milieujutter, Terschelling
11.15 - 12.45 	Westend Theater FILM		Z15. The Rights of Nature The documentary The Rights of Nature: A Global Movement tells the story of a growing environmental initiative in which natural areas are given legal status. For the film the team traveled to Ecuador, New Zealand and Santa Monica, California to learn how each of these locations have changed laws and mindsets to recognize the rights of nature.		- <i>Toelichting en discussie:</i> Jan van de Venis (Just Law)

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
12.45	Verplaatsen	Naar het Betonningsterrein			
13.00	Kombuis	Lunch Verdelen van de Afvaarten			
14.00	Verplaatsen	Naar de Afvaarten			

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
14.15 - 15.45	Raadszaal, Gemeentehuis	Water & Zee	<p>Z16. Klimaat en Water, veel en weinig, waar adaptatie en mitigatie samengaan</p> <p>We weten zeker dat de wereld van 2018 niet dezelfde is als die van 2050. De temperatuur is dan gemiddeld met 1,5° C tot 2,0° C gestegen. Je kunt je nauwelijks voorstellen wat dat betekent, daarvoor is het te ingrijpend. Twintig jaar geleden ontstond Ruimte voor de Rivier om de overlast te borgen. Droogte is erger, die ondergraaft letterlijk de bodem uit het bestaan. De Delta-commissie gaat uit van +80 cm in 2100. Wij rekenen op 2 meter. De consequenties zijn enorm.</p>	<p><i>Zowel klimaatprobleem als oplossingen zijn te vinden rond water en zee. Ons landschap moet anders worden ingericht. Natuurlijke inrichting van het rivierlandschap kan scheepvaart juist helpen. Meer natuur langs rivieren en delta maakt ons klimaatbestendiger, legt CO₂ vast én verhoogt ons welzijn. Op zoek naar vernieuwing met meevoudige impact en de verbinding tussen adaptatie (aanpassen) en mitigatie (oplossen).</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Eva Gladek (Metabolic) - Maurits Groen (duurzaam ondernemer) - Bas Roels (WNF)
14.15 - 15.45	De Kraak	Energie & Klimaat	<p>Z17. De Waterstof Routekaart</p> <p>Zon- en windenergie helpen niet veel als de zon niet schijnt en het niet waait. Donker en windstil. Er is dus meer nodig. In Portugal houden ze de gascentrales in stand-by-positie. Elders in de wereld worden weer kerncentrales gebouwd. Opslag in accu's is een optie, maar de grootheden zijn onvergelijkbaar. Je hebt miljoenen accu's nodig om alleen al in Nederland het donkere gat te vullen. Waterstof is wel een goed idee, maar ook hier geldt dat de vereiste omvang onze verbeeldingskracht te boven gaat. Honderden miljoenen, miljarden, en vele decennia. Vandaar een routekaart. Hoognodig.</p>	<p><i>Waterstof lijkt een robuust element te zijn in de energietransitie omdat het koolstofloos is. Toepassing van waterstof in de industrie, de gebouwde omgeving en de mobiliteit vergt echter een systeemverandering. Een belangrijke vraag is wat er nodig is om brede productie en toepassing van waterstof van de grond te krijgen. Onder leiding van Jorg Gigler van de Waterstof Routekaart en experts verkennen we dit vraagstuk en werken we aan een toekomstvisie voor Waterstof.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Jorg Gigler (TKI Gas) - Jan Jaap Aué (Hanzehogeschool)
14.15 - 15.45	Doopsgezinde Kerk SEMI-PLENAIR		<p>Z18. Industrial renovation in Europe</p> <p>In all our work we focussed on research, data, pledges and declarations, all on resource efficiency, redesign, mitigation and adaptation. We have hardly observed that out there, inside industry, major operations were underway. At the World Materials Forum (WMF) in Nancy (Fr) these industries exposed their imagination, intelligence, technology.</p>		<ul style="list-style-type: none"> - Patrice Christmann (World Materials Forum) - Jean Francois-Poncet (Rondol)
14.15 - 15.45	Barn	Energie & Klimaat	<p>Z19. De kunst van Adaptatie</p> <p>Het PBL heeft bijgedragen aan de NAS, de Nationale Adaptatie Strategie van het kabinet. Het Bolletjes Schema. Volgens de criteria Droger, Natter, Heter, Kouder, en welke invloed dat heeft op alle sectoren van de samenleving. De klimaatverandering zet door, daar helpt niet veel meer tegen, dat is de paradoxale conclusie van alles wat wordt ondernomen, daar rond de Eiffeltoren. Het Akkoord van Parijs.</p>	<p><i>Adaptatie of aanpassing wordt als een nederlaag gevoeld. Je moet CO₂ niet wegstoppen of afzuigen, maar de emissies voorkomen. Dat is waar, maar de wetten van de meteorologie en de fysische chemie zijn onverbiddelelijk. En dus móet die Adaptatie. Die gaat over het opnieuw uitvinden van de hele samenleving.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Willem Ligvoet (Planbureau voor de Leefomgeving) - Madeleen Helmer (Klimaatverbond Nederland)

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
14.15 - 15.45	Ieders Plak, Zeezaal	Resources & Circulaire economie	Z20. Het ruime circulaire sop: Nederland en de wereld De grondstoffenmarkt is zich drastisch aan het veranderen. De nieuwe schaarste ontstaat door de snelle veranderingen van de duurzame economie. Zelfs zand wordt schaars...	<i>Materiaalschaarste is een probleem op wereldschaal, waar we niet alleen in Nederland mee te maken hebben. Wel hebben we de ambitie om Nederland te ontwikkelen tot circulaire hotspot, waarbij we anderen meenemen in onze manier van denken en doen. Bas de Leeuw laat ons de context van materiaalstromen zien op mondiaal niveau. Freek van Eijk pitcht de ambitie van Holland Circular Hotspot, en Marc Pruijn licht de Transitie-agenda's en meest recente ontwikkelingen in Nederland toe. Op basis hiervan gaan we met elkaar in gesprek over de vraag hoe wij de transitie in Nederland kunnen versnellen, en hoe wij onze inzichten van Springtij internationaal kunnen delen.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Bas de Leeuw (World Resources Forum) - Freek van Eijk (Holland Circular Hotspot) - Marc Pruijn (Ministerie van IenW) - Bas Eickhout (Europarlementariër GroenLinks)
14.15 - 15.45 	Ieders Plak, Boszaal SEMI-PLENAIR		Z21. System Thinking on a global scale The World is governed by a system which is called economics. It is clear that this is not a science but a value based philosophy. Economics is a limited tool, as it shuffles aside or ignores major variables and indicators, such as climate, resources, pollution and natural capital.		<ul style="list-style-type: none"> - Harry Lehmann (Umweltbundesamt) - Harald Sverdrup (Professor, School of Engineering and Natural Sciences, Iceland) - Moderator: Paul Hohnen
14.15 - 15.45	Ieders Plak, Huiskamer-café	Food & Agro	Z22. Food: Traktaat van Terschelling Na vele uren debat, data en dilemma's, ofwel 3 x D, moet je tot conclusies komen. Boereninkomen, wereldhandel, consumentenvraag, milieuwetten, al dan niet industrialisering van de voedselvoorziening, grondstoffen, bodem, klimaat – de opgaven zijn buitensporig. Het Traktaat wil een conclusie zijn. Zoals het Plakkaat van Verlatinghe uit 1581, naar Filip II. Een signaal van trots en autonomie. Een leidend voedselland als Nederland moet daartoe in staat zijn.	<i>We nemen de oogst van alle Food-afvaarten door. Is er een gedeelde analyse en een gezamenlijke visie? Welke routes zijn er, kunnen we samenwerken, wat zijn de rollen en verantwoordelijkheden? En hoe coördineren we de transitie? We ronden af met een slotdeclaratie: Traktaat van Terschelling. Hierin worden de tijdens Springtij bereikte conclusies op hoofdlijnen samengevat – State of the Food System – en hoe we verder kunnen komen.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Terugblik en conclusies: Jan Paul van Soest, Natascha Kooiman, Lucas Simons
14.15 - 15.45	Schapenboerderij Halfweg	Natuur	Z23. Een nieuw natuurverhaal 3 – Waarheen met het veen Onder de uitgestrekte groene prairies van Laag Nederland, Friesland en Noord Duitsland ligt ofwel klei ofwel veen. De bodems in deze veenweiden dalen en huizen en wegen verzakken. Daarnaast zijn ze zijn bronnen van broeikasgassen. Van nature zijn ze natting, moeras, plas-dras. En daarmee rijke natuur. Maar ze worden juist te droog bemalen. Verhoog de waterstand, en je wint 2% van de landelijke uitstoot van broeikasgassen. Dat is heel veel. Maar voor de boeren heel lastig. We polderen al decennia over de toekomst van de veenweiden, maar komen nauwelijks vooruit. Als we niets doen, verzuipen we.	<i>De veenweidegebieden zijn iconisch voor Nederland. Veel mensen waarderen het open landschap. Landbouw bedrijven is lastig in deze gebieden vanwege hoge waterstanden. Veenweidegebieden hebben een hoge waarde voor natuur en recreatie. Hans van der Werf (Friese Milieufederatie) vertelt over de uitdagingen voor veenweidegebieden en hoe een nieuw toekomstperspectief voor de natuur er uit kan zien. Matthijs Boeschoten (Wij.land) stelt de vraag of een gebiedsgerichte, bottom-up benadering beter is dan de huidige top-down aanpak. En wat de winst van deze benadering is voor boeren, burgers en de natuur. Dit is de derde en laatste afvaart van de natuur-drieluik.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Hans van der Werf (Friese Milieufederatie) - Matthijs Boeschoten (Wij.land) - Reflectie: Alex Datema (Boer & Natuur), Coenraad Krijger (IUCN), Johan Osinga (LNV), Peter Drenth (Provincie Gelderland) - Moderator: Bertus Tulleners (The RockGroup)
14.15 - 15.45	Brede School	Finance	Z24. Banken aan zet voor behoud van biodiversiteit Biodiversiteit is één van de 'planetary boundaries' die al ruimschoots is overschreden. Het verlies aan biodiversiteit is daarmee één van de grootste bedreigingen voor de toekomst van de mensheid. Dit leidt ook tot zeer grote risico's voor de financiële sector.	<i>Om deze dreiging te keren moeten bedrijven en financiële instellingen hun impact op biodiversiteit in kaart brengen en hun negatieve impact verlagen. En vervolgens zorgen dat ze een positieve bijdrage aan de biodiversiteit kunnen leveren. Hoe dat moet en wat daar voor nodig is staat in deze afvaart centraal.</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Roel Nozeman (ASN Bank) - Wijnand Broer (CREM) - Louise Vet (NIOO KNAW) - Frank Elderson (DNB) - Martin Lok (LNV) - Moderator: Caroline van Leenders

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

AAN DEK

TIJD	LOCATIE	THEMA	ATLAS	AFVAART	SPREKERS & MODERATOREN
14.15 - 15.45	Dorpshuis Ons Huis	Mobiliteit & Transport	<p>Z25. CO₂-compensatie moet</p> <p>Reizigers kunnen hun kilometers compenseren door wat extra's te betalen. Met dat geld worden bossen aangeplant. Of het veel uitmaakt? Waarschijnlijk niet, want de benodigde hoeveelheden hectares bosaanplant om substantiële effecten te sorteren zijn te duizelingwekkend. En het schiet ook niet op, omdat sommige klimaatactivisten klem zitten in de idee dat je alles kunt oplossen met zonnepanelen en windturbines. Het beprijsen van CO₂, naar € 50 en meer per ton, is wél gewenst, omdat dan vrijwel automatische bijsturing ontstaat.</p>	<p><i>We verkennen CO₂-compensatie als een essentieel sluitstuk in de energietransitie. Voor sommige industrieën zoals luchtvaart en scheepvaart is CO₂-compensatie noodzaak om op de korte termijn grote stappen te kunnen zetten. Wat is ervoor nodig om CO₂-compensatie van de grond te krijgen en uit het verdomhoekje?</i></p> <p><i>Tijdens deze afvaart debuteert de Nederlandse 'offsetting'.</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Henri Wientjes - Jos Cozijnsen (Emissierechten.nl) - Gerben Hardeman (ANVR) - Climate Cleanup - Moderator: Elfrieke van Galen
14.15 - 15.45	Westerkerk	Innovatie	<p>Z26. De Regenboog: Niet zo perpetuum mobile</p> <p>Aan het einde van de Regenboog vind je een pot met goud. Uitvinders en ondernemers en schatgravers zijn op zoek naar dat goud (geld), ofwel Investerings.</p> <p>De Innovatietheorie stelt dat we ons uit de crisis kunnen innoveren. Dat is grotendeels waar. De vindrijkheid van de mens lijkt onbegrensd.</p>	<p><i>Het Regenboogprogramma behandelt 9 duurzame en maatschappelijk relevante innovaties die een grote ambitie én potentie hebben op het gebied van duurzaamheid in het algemeen en aan het realiseren van de klimaatdoelen in het bijzonder. Het is aan het panel en de zaal of zij het daarmee eens zijn. En het is bij Jort Kelder en Jolande Sap in vertrouwde handen om dat flitsend en scherp te doen.</i></p>	<p>- Moderator: Jolande Sap</p> <p>Kijk voor de innovaties op deze dag op www.springtij.nu/regenboog2018</p>
14.15 - 15.45	Bunkers Tigerstelling	Leiderschap	<p>Z27. Orion in de duinvallei, coaching in de duinen</p> <p>Onder de bomen en in het duin treffen we op een zoektocht de wijzen uit het Oosten, de loodsen in de branding, de uitkijkers in het kraaiennest.</p>	<p><i>Ontmoet op deze duinwandeling een aantal Nederlandse topcoaches en ga met hen in gesprek. Elk van hen gaat vanuit zijn of haar expertise in op jouw persoonlijke of zakelijke vraag.</i></p>	<p>Kijk voor de beschikbare coaches op www.springtij.nu/leiderschap</p>
14.15 - 15.45	De Halve Maen, Gemeentehaven EXCURSIE		<p>Z28. Hudson meets Ockels – excursie naar de Halve Maen en de Ecolution</p> <p>In zijn laatste levensjaren bouwde Wubbo de <i>Ecolution</i>, het duurzame schip waarmee hij naar Aruba voer. Het schip werd in 2015-2016-2017 afgebouwd, nu is alles zoals het moest worden. En het gaat naar de Wereldtentoonstelling in Japan (2020) als icoon van <i>Dutch (Green) Designs</i>. Henry Hudson voer in het kielzog van Willem Barentsz naar de Poolzee, trof ook daar het ijs, en eindigde in de monding van de Hudson River (USA).</p>		

ZATERDAG 29 SEPTEMBER

ALGEMEEN

TIJD	WAT	BESCHRIJVING	SPREKERS & MODERATOREN	LOCATIE	THEMA
15.45	Verplaatsen	Naar het Betonningsterrein Fietsen inleveren op het Betonningsterrein. Let op: niet op slot zetten!			
16.00	Kombuis	Koffie			
16.30	Verplaatsen	Naar de Barn			
16.45	Alle hens in de Barn	<p>Op de Radar Je hebt 75 uur gepraat, geluisterd, mensen ontmoet, licht en duisternis ervaren, kennis opgedaan, zorgen gedeeld en plannen gemaakt. Je vaart vanavond laat of morgen weer naar de wal, waar de mensheid is en haar weedom, aldus De Kleine Johannes van Frederik van Eeden (1887). Vanavond schaar je je aan de eilander eettafel in de Tonnenloods, maar eerst is er Het Concert.</p> <p>Niet zomaar muziek, maar een vertelling door Iris Hond, wier levensgeschiedenis gaat over toen, het diepe dal, en nu, de muziek waardoor je de toekomst weer in de ogen kunt zien. Music, Art and Science, de wortels van de beschaving. Wij nemen hier kennis op, leren feiten, techniek, dus Science. En we omlijsten dat met Art, cultuur, natuur, licht en donker.</p> <p>We delen de resultaten vanuit de Barn, de Schaduwtafels, die naar Den Haag worden gebracht, luisteren naar het verslag van de Energieboot, reiken de Wubbo Ockels prijzen uit en hijsen de innovatievlaggen in de Ecolution die daarmee naar de Innovatie Expo vaart. Daarna is het podium voor Iris Hond.</p>	 <p>Iris Hond</p>	Barn	
18.30	Follek!	<p>Captains Dinner Op Terschelling staan de deuren altijd open. Je belt niet aan maar je roept 'Follek!' Ofwel: 'Hier ben ik!'. Het Springtij slotdiner vindt plaats in de Tonnenloods.</p>		Tonnenloods	
21.00	Naar de boot	Afscheid van het eiland, verplaatsen naar de haven, bagage ophalen en naar de Springtijboot			
21.30	Vertrek	De Springtijboot vertrekt, aankomst in Harlingen ca. 22.15 uur.			
22.30	Feest	Feest voor de blijvers en de organisatie in Café Bras (Torenstraat 32). Met optreden van Rose Hip.			